

RAZVOJ BABILONSKE DRŽAVE I PRAVA

Mitrović, Valentina

Undergraduate thesis / Završni rad

2020

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Polytechnic in Pozega / Veleučilište u Požegi**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:112:409385>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-01-01**

VELEUČILIŠTE U POŽEGI
STUDIA SUPERIORA POSEGANA

Repository / Repozitorij:

[Repository of Polytechnic in Pozega - Polytechnic in Pozega Graduate Thesis Repository](#)

zir.nsk.hr

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

VELEUČILIŠTE U POŽEGI

VALENTINA MITROVIĆ, 6615

RAZVOJ BABILONSKE DRŽAVE I PRAVA

Požega, 2019. godine.

VELEUČILIŠTE U POŽEGI

DRUŠTVENI ODJEL

PREDDIPLOMSKI STRUČNI UPRAVNI STUDIJ

RAZVOJ BABILONSKE DRŽAVE I PRAVA

ZAVRŠNI RAD

IZ KOLEGIJA POVIJEST UPRAVE

MENTOR: dr. sc. Sanja Gongeta
Valentina Mitrović
Matični broj studenta: 6615

Požega, 2019. godine

SAŽETAK

Ime Babilon potječe od hebrejske riječi *Bābel*, grčki *Babylon*, *akadski Bab-ili*: što bi značilo vrata bogova. U gradu Babilonu oko 2150. počinje uspon dinastije *amorićanske* krvi. Babilon se uzdiže kao samostalna država na prostoru *Akada*, a najveću moć dostiže za vrijeme *Hamurabija*. Pod vlašću *Hamurabija* samoproglašenim „kraljem *Amorita*“, grad Babilon je postao središtem zakonodavstva. Imao je zakonik, prvi poznati u povijesti, urezan u granitnu *stelu* (stup). Obvezno pravo kao jedna od grana prava sastojala se od ugovora koji su bili zatvoreni u glinenu ovojnicu na kojoj je sažeto ispisan sadržaj ugovora. U obvezno-pravne ugovore nalazimo: kupoprodaja, zakup, najam, osobni najam, zajam, ostava, nalog te ugovor o društvu (*ortakluk*). Stvarno pravo, kao dio *Hamurabijeva* zakona, sadrži najvažnije odredbe o vlasništvu, a to su zajedničko i privatno vlasništvo. Ostale grane prava su obiteljsko i bračno, nasljedno, kazneno te sudski postupak.

KLJUČNE RIJEČI: Babilon, *Hamurabijev* zakonik, grane prava

ABSTRACT

The name Babylon is derived from the Hebrew word Bābel, the Greek Babylon, the Akkadian Bab-ili: which would mean the door of the gods. In the city of Babylon around 2150 B.C. the rise of the Amoric blood dynasty begins. Babylon rises as an independent state on the territory of Akkad, and reaches its greatest power during Hamurabi. Under the rule of Hamurabi, the self-proclaimed "King of the Amorites," the city of Babylon became the center of legislation. It had a codex, the first known in history, carved into a granite stele. Obligatory law as one of the branches of law consisted of contracts which were enclosed in a clay envelope with the contents of the contract summarized. The mandatory legal contracts include: sale, lease, lease, personal lease, loan, pantry, warrant and company agreement (partnership). Property law, as part of Hamurabi's law, contains the most important property provisions, namely joint and private property. Other branches of law are family and marital, hereditary, criminal and legal proceedings.

KEY WORDS: Babylon, Hamurabi Code, branches of law

SADRŽAJ

1. UVOD.....	1
2. NASATANAK DRŽAVA U MEZOPOTAMIJI.....	2
2.1. Zemlja.....	3
2.2. Društveni slojevi Mezopotamije.....	3
3. BABILON I ZNAMENITOSTI.....	4
4. BABILONSKA DRŽAVA.....	5
4.1. Gospodarstvo.....	5
4.2. Društveni slojevi.....	6
4.3. Vojska.....	7
4.4. Ropstvo.....	7
4.5. Državno ustrojstvo i pravo.....	8
5. OBLIK VLADAVINE.....	9
5.1. Porezi.....	10
5.2. Sudstvo.....	10
6. OBILJEŽJA BABILONSKOG PRAVA.....	11
6.1. Hamurabijev zakonik.....	11
6.1.1. Kazneno pravo – ubojstvo.....	13
6.1.2. Kazneno pravo – čaranje.....	13
6.1.3. Kazneno pravo – krađa.....	13
6.1.4. Kazneno pravo – razbojstvo.....	14
6.1.5. Kazneno pravo – tjelesne povrede.....	14
6.1.6. Osobna ovrha – zalaganje člana obitelji.....	14
7. GRANE PRAVA.....	16
7.1. Obvezno pravo.....	16
7.1.1. Kupoprodaja.....	16
7.1.2. Zakup.....	17
7.1.3. Najam.....	17

7.1.3.1. Osobni najam	17
7.1.4. Zajam.....	18
7.1.5. Ostava.....	18
7.1.6. Nalog.....	18
7.1.7. Ugovor o društvu (ortaštvo).....	19
7.2. Stvarno pravo.....	19
7.3. Obiteljsko i bračno pravo.....	19
7.4. Nasljedno pravo.....	20
7.5. Kazneno pravo.....	21
7.6. Sudski postupak.....	21
8. ZAKLJUČAK.....	22
9. LITERATURA.....	23

1. UVOD

U ovom završnom radu govori se o početku i razvoju Babilonske države pa tako i prava. Tako je na sjevernom području Mezopotamije, zvano *Akad* tokom 3. tisućljeća pr.Kr. javio se početak državnosti, odnosno nastajanje gradova-država kao što su Sipar, Nipur, Kiš, pa tako i grad Babilon koji je bio naseljen semitskim narodima. U radu je velikim dijelom opisano gospodarstvo, društveni slojevi, vojska, ropstvo te državno ustrojstvo i pravo Babilona. Početkom drugog tisućljeća Mezopotamija se ujedinijuje u tzv. Prvo Babilonsko Carstvo (1810.-1515. g.pr.Kr.), a najveću moć dostiže za vrijeme *Hamurabija*, koji je poznat po najvažnijem zakonodavnom djelu starije antike „*Hamurabijev zakonik*“, iz 1673. g.pr.Kr. *Hamurabijev zakonik* je oblik kazuističkog kaznenog zakona, a u radu su istaknuti pojedini članci i njihova objašnjenja. Odredbe *Hamurabijeva zakonika* odnose se na različite pravne grane, kao što su obvezno pravo, stvarno, obiteljsko i bračno, nasljedno te kazneno pravo. Za kraj je istaknut i sudski postupak.

2. NASTANAK DRŽAVA U MEZOPOTAMIJI

Na području Eufrata i Tigrisa tijekom 5. i 4. tisućljeća trajno se naseljavaju pojedina plemena. Tako se javljaju prva naselja u južnoj Mezopotamiji (Međurječju). Južnim područjem Mezopotamije nazivaju *Sumer*, dok su se njima najbliža okolna plemena koja su ih često ugrožavala, pokoravala pa i miješala se sa njima a kasnije i naselila sjevernije od njih bila su semitska. Kultura i narod koju danas zovemo sumerskom je zapravo već uvelike najstarije stanovništvo *Sumera* izmiješano sa semitskim došljacima. Od *Sumera* sjevernije područje bilo je ugroženije sa sjevernih i istočnih planinskih područja. Tako su upadala razna plemena, te na tom sjevernom području Mezopotamije, zvano *Akad*, nešto kasnije javio i početak državnosti. Tako se tokom 3. tisućljeća u *Akadu* javljaju gradovi-države: Babilon, *Kiš*, *Sipar*, *Nipur*, itd. koji su naseljeni semitskim narodima. Te tako nastaju gospodarska, kulturna i jezična razlika. Svakako na početku nastanka državnosti na tim prostorima svoj utjecaj imale su države *Sumera* i *Akada* i to sa svojim proizvodima (robama), proizvodnim znanjima te ideologijom. Društvo svoje spoznaje i moći povezuje s prirodnim silama, odnosno bogovima, štoviše sebe predstavljaju oruđem bogova, a bogove gospodarima zemlje, taj bog zaštitnik postaje znak zajednice, a njegov hram i svećenstvo je u vlasništvu čitave zajednice, zemlje. Zemlja je vlasništvo države-hrama, koju društveni pripadnici obrađuju zajednički, a samo manje parcele hram izdaje u zakup pojedincima ili udaljenim seoskim zajednicama. Ne samo rad na poljima, nego izrada i održavanje kanala, grada, i njegovih zidina, a posebno hrama lokalnog božanstva koji ima izgled stepenaste građevine (*zigurat*) i koji se uzdiže kao najveća građevina na prostoru države, sve je to briga hrama. Prostor hrama (*temenos*), a u njemu obitava prvosvećenik, vladar države. Dakle sav društveni život je usredotočen u hramu. S vremenom svećenstvo hram zatvara za obične građane, a svećenstvo postaje isključivo posrednik između podanika i vrhovne vlasti. Tako je svećenstvo u svojoj ideološko-birokratskoj revnosti znalo otići predaleko u poistovjećenju sebe i boga-zaštitnika, tog trajnog simbola teritorijalne zajednice te naglasiti suviše svećeničke interese na štetu drugih. *Amorićani* kao vanjski osvajači zavladao su većim dijelovima Mezopotamije, dok su neki dijelovi uspjeli steći samostalnost. U gradu Babilonu, početkom drugog tisućljeća počinje uspon tamošnje dinastije *amorićanske* krvi.

Plodno područje Mezopotamije, između rijeka Eufrata i Tigrisa, dalo je jednu od najutjecajnijih svjetskih civilizacija. U ovom području izumljeno je pismo, rodila se matematika, a ovdje su izvedeni i prvi veliki pokusi s natapanjem. (Borovac, Biličić 2002:375)

2.1. Zemlja

Eufkrat i Tigris su rijeke koje su područje Mezopotamije činile plodnim. Obje rijeke izvire u Armenskom visočju; probijaju si put kroz planine, a kad okopni snijeg i vode nabujaju sruče se u ravnicu pustošeći sve pred sobom. Mezopotamci su pronašli lijeka toj stalnoj opasnosti reguliravši obje rijeke mrežom kanala. Istovremeno su služili za natapanje zemlje i kao plovni putovi. Sjever i jug Mezopotamije znatno se razlikuju – na sjeveru se nalaze visoke planine, a na jugu je tlo potpuno ravno. Klima je na sjeveru vruća, ali ublažena planinama, dok na jugu sunce nemilosrdno prži. Ipak, ni na jugu nije sam pustinski pijesak, upravo zbog dviju velikih rijeka koje tlu daju život i čine plodnu ravnicu. Na krajnjem jugu se nalaze samo močvare pune visokih trski. Južna Mezopotamija je domovina žitarica.

2.2. Društveni slojevi Mezopotamije

„U staroj su Mezopotamiji postojale tri kategorije ljudi: slobodnjak, rob i međusloj kojega je vrijednost manja od slobodnjaka i veća od roba, ali je on ostavio tako malo traga da možemo smatrati da je ta društvena stepenica bila sasvim nevažna već u *Hamurabijevo* doba. Riječ je o *muškinu*, što na arapskom znači siromašan. To je čovjek male vrijednosti, ali ne i bez ikakve vrijednosti kao rob. Slobodan čovjek stoji na vrhu društvene ljestvice. On nikome ne pripada, potpada pod zakone, ali kad postavlja zakone ili trpi štetu ima veća prava od roba.“ (Prugovečki, 2006:103)

„Robom se moglo roditi ili postati. Roditi se kao rob značilo je da je otac bio rob. Postati rob moglo se u nekoliko prilika. Prva prilika bio je rat. Jedan od ciljeva neprestanih ratnih pohoda asirskih vladara bilo je pribavljanje radne snage za gradnje koje su poduzimali. Zarobljenici su radili na gradnjama, na radovima oko održavanja kanala, u hramovima, a jedan dio bio bi prodan na tržnici. Rob je imovina kao i svaka druga, on nema ličnosti. U spisima se uvijek spominje „glava roba“, a kad ga se imenuje, ne navodi se i ime oca. Kad je ranjen, odštetu dobiva njegov gospodar, a ne on. Budući da za svojeg gospodara predstavlja neku vrijednost, isključuje se da bi ga ovaj namjerno ubio. *Hamurabijev* zakonik posvećuje čak šest članaka odbjeglom robu, što govori o učestalosti te pojave. Strogo se kažnjavalo pomaganje robu u bijegu i njegovo skrivanje, pa bi u aktima o prodaji prodavač jamčio da se ne radi o dobjeglom robu, te bi se obvezao da će platiti odštetu ukoliko se ipak otkrije da se radi o tome. Isto tako, ako je rob predan kao jamac za neki dug, dužnik bi se obvezao da će platiti odštetu novom vlasniku u slučaju da „zalog“ pobjegne.“ (Prugovečki, 2006:105)

3. BABILON I ZNAMENITOSTI

Babilon (hebrejski *Bābel*, akadski *Bab-ili*: dveri gospodnje), ruševine drevnoga grada, prijestolnice Babilonije, kulturnoga i političkog središta Bliskog istoka, na donjem toku Eufrata, oko 90 km južno od Bagdada, u Iraku. Babilon su utemeljili *Sumerani* u III. tisućljeću pr. Kr. Dinastija u Babilonu uspjela se osamostaliti u 19. stoljeću pr.n.e. od *amoritskog* vladara koji tada vlada iz *Larse*. Kao samostalna grad-država Babilon se uzdiže, a potom se širi na prostor *Akada*. Babilonska država širi svoju vlast u razdoblju od 18. stoljeća uz šestog vladara te dinastije, *Hamurabija*. *Hamurabi* je vladao prostorom koji daleko prelazi granice Mezopotamije, od Perzijskog zaljeva na jugu, do *Ninive* na sjeveru, od planina *Elama* na istoku, do Sirije na zapadu. Proglasio se „kraljem *Amorita*“ jer je u svoju državu uključio sumerske ostatke *amorićanske* vlasti. Bio je *amoritske* krvi i kulturno je potomak Sumera, što govori o snazi te kulture i brzini njene moći asimiliranja.

Grad je ostao naseljen približno do 1000. godine. Poznavanje Babilona temelji se na pisanim vrelima (*Hekatej iz Mileta*, *Herodot*, *Ktezija*), dešifriranim zapisima na klinovu pismu te arheološkim iskapanjima od 1899. do 1917. (Robert Koldewey). Imao je pravokutnu osnovu; opasan bedemima, od devet gradskih vrata najpoznatija su ona božice *Ištar*, urešena s 575 reljefnih lavova, zmajeva, bikova; u grad je vodilo devet širokih ulica. U Babilonu je bilo više hramova; najznačajniji je boga Marduka, glavnoga božanstva, zaštitnika Babilona i nakon *Hamurabija Babilonije*, te hramovi *Ninmahe*, božice *Ištar*, *Belit-Nine*, *Adadov*, *Šamašov*. Među palačama se posebice izdvaja ljetna palača *Nebukadnezarova*, udaljena oko 3 km od središta grada; *zigurat Etemenanki*, koji je možda nadahnuo biblijsku priču o babilonskom tornju; čini se da je utvrđeno mjesto gdje su se nalazili vrtovi koji se pripisuju legendarnoj asirskoj kraljici *Semiramidi*, a koje su antički narodi ubrajali u sedam svjetskih čudesa. (<https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5027>, 10.11.2019.)

4. BABILONSKA DRŽAVA

Babilonska država osjetno slabi za vrijeme *Hamurabijevog* sina nasljednika *Samsuiluna* (vl. 1750-1712.). Države-gradovi neprestano se bune, žele samostalnost, a vanjski neprijatelj, tada pleme *Kasita*, ne samo da ugrožava granice nego se stalno infiltrira u sjeverne dijelove države. Početkom 16. stoljeća (oko 1580. godine pr.n.e.) takva oslabljena država postaje plijen Hetita koji se iz srednjeg dijela Male Azije spuštaju niz Eufrat te osvajaju i pljačkaju Babilon. Sjeverni dio postaje plijen Kasita, a Babilon se raspada. Ta plemena, na puno nižem stupnju društvenog i kulturnog razvitka, vladat će kao vojnička kasta velikim dijelom Mezopotamije do 12. stoljeća pr.n.e. Pojedini dijelovi Mezopotamije u to vrijeme postaju plijen drugih osvajača. Pa tako u 7. stoljeću i sam Babilon postaje središte novobabilonske države. Dok već u 6. stoljeću ta je država uključena u Perzijsku državu, čiju sudbinu od tada dijeli. Ipak treba istaknuti da razdoblje od 19.-16. stoljeća pr.n.e. zaslužuju pažnju jer su integracija i sinteza, a samim time i kvalitet u kulturnom i državno-pravnom životu tog tisućlječnog razvoja.

4.1. Gospodarstvo

Krajem 3. tisućljeća u Babilonu je poljoprivreda bila visoko razvijena, što pokazuje i sama činjenica da su i kraljevi uzimali u obzir na svojim osvajanjima. Tako je *Sargon I Akadski* u 24. stoljeću pr.n.e. upao u središnju Anadoliju da bi tamo osigurao i uspostavio slobodu svojim trgovcima, a na povratku ne zaboravlja ponijeti uzorke loze, smokve i ruže da bi ih uzgajao u Mezopotamiji. Od kolike je važnosti za državu pokazuje ne samo njena briga da svu zemlju proglasi državnim vlasništvom, nego da izgrađuje i unapređuje poljoprivredno oruđe, da usavršava i usvaja nove poljoprivredne tehnike, da organizira javne radove najviše radi održavanja polja te da hramove uvelike koristi kao središta za praćenje vremenskih prilika i kao čuvare znanja-iskustva poljoprivrede. Sam kralj nije bio sam prvosvećenik i vojnik nego neposredni upravitelj izvođenja poljoprivrednih radova. Zemlju kojom rukovodi država, gradovi i seoske općine, najviše obrađuju slobodni ljudi i robovi. Dok u državama prije Babilona samo manji dio zemlje obrađuje se individualnim radom, a to su okućnice, vrtovi, voćnjaci, ili manje oranice. Veliki viškovi poljoprivrede od žita, ulja, stočnih proizvoda, kojima država raspolaže, bilo da ih rasprodaje na domaćem tržištu ili da ih ona kao trgovac razmjenjuje, bilo je za stoku, robove, kožu, kamen, drvo, začine, a posebno za poljoprivredno oruđe i vojno oružje. Babilon je znao prednosti kovine u izradi oruđa i oružja.

Zbog takve razmjene, žito postaje opće platežno sredstvo. Poljoprivreda je unaprijedila obrt, a nije potisnula ni ribolov ni stočarstvo. Mezopotamija je razvila najrazličitije obrte i umijeća kao što su graditeljstvo, lončarstvo, izrada opeka, obrada kovina i posebno obrada zlata koja je već početkom 3. tisućljeća dosegla onu razinu koju zna današnji zlatar, obrada stakla je počela već na prijelazu 3. u 2. tisućljeće.

4.2. Društveni slojevi

U Babilonu društveni slojevi održavaju gospodarski i političko-pravni život zajednica. Nije bilo kasta, tj. pripadnost određenom društvenom sloju je posljedica zanimanja, imovnog stanja i osobne slobode, a promjenjivost tih prilika je posljedica promjenjivosti životnih okolnosti. Tako za slobodne rob nije biće druge vrste, nego čovjek kome životne okolnosti nisu sklone, koji „volju bogova“ treba trpjeti, ali koji i u svojim okolnostima može naći načina da ih zamjeni. Pravna podjela društva kao osnovna je: slobodni i neslobodni, tj. robovlasnici i robovi. Svi oni koji su slobodni, su u klasi robovlasnika, makar spali i na prosjački štap. Ipak gospodarski je život počivao ponajviše na radu slobodnih ljudi. Kako je osnovan na prvorazrednoj gospodarskoj ulozi države, jer prevladava državno-hramovno vlasništvo zemlje, s obzirom na to da je izrabljivanje ljudi, kako slobodnih tako i robova, ponajviše u rukama države, to država nema uvijek potrebu da izrabljivane svodi na status robova, i time sebi nameće dodatni teret njihova otpora. Ne samo da su slobodni često radili na istim poslovima s robovima, nego je obveza kuluka (radovi u korist države) postojala za sve slobodne ljude. Po *Hamurabijevom* zakonu slobodni ljudi su bili podijeljeni na dvije skupine: *avilu* (gospodin) i *muškenu* (siromah). Mjerilo toga razlikovanja koje zakonski tekstovi iz ranijih država, izgleda ne poznaju, čini se da je imovinska sposobnost. Izgleda da je bitna posljedica te razlike na području prava bila sankcija za zločin protiv života i tijela: za povredu *avilua* primjenjivan je najčešće *lex talionis*, a kad bi *avilu* povrijedilo pripadnika nižeg razreda onda bi svoju grešku ispravljao novčanom naknadom. *Avilu* je bio gornji sloj, birokracija i vojska, i uopće gornji društveni sloj, dok su *muškenu* (siromah, pučanin, napola slobodan) bili niži proizvođači društveni sloj, koji je u vojsci služio samo kao pomoćne, nenaoružane službe.. količinski omjer *avilu* i *muškenu* je teško odrediti, mada se smatra da je sloj *muškenu* bio manji i da se on smanjivao, tj. država pravno znatno izjednačavala sve svoje slobodne, a razlike u toj klasi su bile samo imovinske i društvene. I po imovinskom i društvenom položaju u klasi slobodnih imamo više slojeva: u tim teokratskim i vojno-birokratskim državama svakako da je na vrhu svećeničko-birokratski i komandni vojni sloj. Ukoliko je jedna država pokorila drugu, onda je jasno da je ona vladajuće slojeve pokorenih

svodila na nižu ulogu, iako se najčešće na dio njih morala ipak oslanjati. Nešto manje važan sloj bili su trgovci, obrtnici, novčari; među njima su često postojale velike razlike, od onih koji su po svom poslu i bogatstvu bili bliski dvoru, do vrlo siromašnih koji su radili za druge. Zatim je najširi sloj slobodnih seljaka, koji su živjeli u okviru seoskih zajednica i obrađivali državno-hramovsku zemlju. Bilo je i malo privatnog vlasništva zemlje, i privatnih zakupca zemlje. Svi slobodni ljudi bili su dužni da služe vojsku, i upravo ta dužnost je bila zna njihove slobode.

4.3. Vojska

Pored opće vojne obveze, i pored stalne stajaće vojske (ne brojne), postojala je polu-stajaća vojna formacija: *ilku*. *Ilku* je bio onaj dio vojske koji nije stalno na okupu, ali koji je bio stalno spreman, koga se lako pozvalo, i koji je vjerojatno bio glavna udarna snaga vojske. To su bili vojnici-zemljoradnici. Kao oblik plaće za svoju službu oni su dobivali komad zemlje dovoljan za izdržavanje obitelji i koju su sami obrađivali. *Ilku*-vojnici zemlju može dati u zakup samo kad je u ratu; ukoliko zemlju ne obrađuje uzastopno tri godine, gubi i nju i službu. *Ilku* su zemlju obrađivali pojedinačno (ne kolektivno), ali je to bila državna zemlja, van pravnog prometa (ne mogu je prodati ni založiti). Uživljanje zemlje *ilku* osigurava vršenjem vojne službe, pa je pod tim uvjetom *ilku*-zemlja bila i nasljedna. *Ilku*-zemlja nije mogla biti predmet sudske pljenidbe kao sredstvo naknade kakvih obaveza uživaoca *ilku*. *Ilku*-ovlaštenici nisu plaćali porez, tj. Njihova jedina obveza prema državi je osobna vojna služba. Iako nisu bogati, *ilku* spadaju u razred *avilu* i to je razlog privlačnosti te službe i osnova snage babilonske vojske u *Hamurabijevo* vrijeme. Za vrijeme aktivne službe svi vojnici su dobivali plaću; često to pada na teret gradova, hramova, jer se ubire posebni porez za plaću vojsci. Smještaj i prehrana vojske pada na teret stanovništva gdje se vojska nalazi. *Hamurabijev* zakon štiti vojnike od samovolje njihovih pretpostavljenih, pa čak je i brak vojnika pod posebnom zaštitom: žena zarobljenog vojnika smije se preudati samo ako nema sredstva za život, a ako se muž vrati iz zarobljeništva žena mu se ipak mora vratiti.

4.4. Ropstvo

Robom se moglo postati na razne načine: zarobljeništvom u ratu, sudskom presudom, samoprodajom u ropstvo, glava obitelji je mogla prodati svoju djecu i ženu u ropstvo nasljeđem ropskog stanja rođenjem od oba roditelja roba. Vlasnici robova su bili: država, hramovi, gradske ili seoske općine, i pojedinci. Ropstvo je moglo biti trajno i privremeno. *Hamurabijev* zakon dugovinsko ropstvo ograničava na 3 godine, nakon toga rob mora biti

oslobođen bez obzira da li je svojim trogodišnjem radom isplatio dug. Rob je bio čovjek koji je imao određenu pravnu i poslovnu sposobnost. Rob je zaključivao brak, kako sa osobom ropskog položaja, tako i sa slobodnima. Djeca su nasljeđivala status majke (tj. slobodna su ako je majka slobodna) a slobodan čovjek je svoju djecu sa robinjom mogao učiniti slobodnima izjavom „Vi ste moja djeca“, odnosno adopcijom. Rob je bio vlasnik svoje pokretne imovine, i s njom je mogao postupati u pravnom prometu kao i slobodan čovjek. S obzira na prirodu države i izrabljivanja u njeni rukama, država je robovima dala neka prava i nije gospodarima dopuštala da nepotrebno zlostavljaju robove. Ipak, ništa manje država smrću kažnjava: pokušaj bjegstva, prikrivanja ili pomaganja bjegstva i prikrivanja odbjeglog roba. Rob je smatran pokretnom imovinom gospodara, pa je i ta imovina predmet svih pravnih poslova.

4.5. Državno ustrojstvo i pravo

Babilonska država je obilje pisanih vrela, te se sačuvalo obilje izvora. Rano je otkriveno pismo; vrlo rano je razvijen promet; država-hram je prisutna i u organizaciji sveukupnog života. Sve je to dovelo do pretapanja velikog broja pravnih i društvenih odnosa u pisane isprave, i do nas je dospio veliki broj njih. Otkad je početkom 19. st. Filolog i paleograf, profesor u Gottingenu, G.F. Grotefend postavio temelje za očitavanje klinastog pisma, pred nama se počeo, izuzetnom jasnoćom otvarati taj davni svijet, od prije 4 tisuće godina. Toliko da o njemu znamo daleko više nego o drugim, nama prostorno i vremenski daleko bližim društvima.

5. OBLIK VLADAVINE

Babilon je po obliku vladavine bio neograničena kraljevina te pokušava da se zasnjuje kao svjetovna vlast. Istina je, da i ta vlast ima veze s bogovima, posebno s bogom grada Babilona, ali ona se nastoji odvojiti od svećenstva i hramova, i u osvojenim dijelovima osloniti se posve na vojno-činovnički sloj. Babilonska vlast naročito od *Hamurabija* i njegova Zakona, želi dokinuti lokalne pravne posebnosti i uspostaviti pravno jedinstvo u najvažnijim pravnim područjima - zato ta vlast dokida ulogu svećenstva u području sudstva. Sve je to razlog da se vlast zasniva kao svjetovna i teritorijalna. Babilonska vlast se za pokorene državnice temelji na načelu ratnog osvajanja (*occupatio bellica*), pa su svi dijelovi te ogromne države strogo ovisni od središnje vlasti, što državi daje obilježja jedinstvene strogo usredsređene vlasti. Svi dijelovi vlasti su ujedinjeni, tj. načelo jedinstva vlasti u rukama vladara, a na nižim razinama to načelo se pokazuje kao jedinstvo vojne, upravne i sudbene vlasti u rukama lokalnih državnih organa. I pak, u zbilji je to bio ponajviše samo pokušaj, jer već nakon *Hamurabija* država gubi neke dijelove, a uz to lokalne vlasti pokazuju sve veći stupanj samostalnosti.

Vladar-*lugal* je nosilac sve vlasti, ali jasno je, zbiljski je najvažnija vojna vlast. Sudstvo i uprava su u rukama države u svemu što je od interesa za nju. Zato vladar može svim organima vlasti izdavati obvezne napatke, mijenjati stvarnu i mjesnu (sudsku) nadležnost. Mada se vlast temelji na osvajanju, vladar ipak svoje podrijetlo traži u uzvišenijem ideološkom izvorištu: vladar je samo ostvarenje moći boga-zaštitnika grada (*Šamaša*) i njegove premoći nad ostalim bogovima-zaštitnicima drugih gradova. Zato je vladar za svoj grad-državu *patesi*, dok je za pokorene države samo *lugal*. Zakone koje država ostvaruje prinudom, vladar prima kao nalog od svog boga-zaštitnika. Ovo ideološko stanovište likovno je predočeno u izgledu *Hamurabijevog* zakona: zakon je uklesan stožastu kamenu gromadu visoku preko dva metra, a na vrhu je lik *Hamurabija* koji stoji pred *Šamašem* koji mu pruža svitak zakonskog teksta.

Središnja država vlast je u rukama vojnog i upravno-sudskog činovništva. Među najvišim činovnicima je, kao vladarev pomoćnik, *nubanda*, upravitelj dvora i carskih imanja. *Nubanda* je upravljao javnim radovima, a i državnim financijama koje se temelje ponajviše na državnim imanjima. Drugi najviši službenik središnje vlasti je *išaku* – koji upravlja državnom upravom na cijelom državnom području, a to znači da je u njegovim rukama vojni i upravno-sudbeni stroj. Ova dva najviša službenika stoje na čelu brojne središnje birokracije, „pisari“ (*dub-sari*).

5.1. Porezi

U Babilonu znatan dio zemlje država je izdavala pojedincima u zakup. Skoro svu obradivu zemlju u sjevernim dijelovima, Babilon je dao u zakup slobodnim seljacima. Svakako je još najveći dio zemlje bio u vlasništvu zajednica i to je bilo obrađivano kao veleposjedi a ti su bili u vlasništvu države, hramova, gradova ili sela. Pa tako sva dijela te zemlje koja je obrađivana parcelnim zakupom, zakupnici su zakupninu davali u plodinama, a uz to su kao porez državi davali desetinu od plodina. Vlasnici stoke plaćaju porez u naturi: vuna i mlado od stoke. Država je imala svoja stada koja je uvećavala porezom na stoku. Obrtnici i trgovci su porez plaćali bilo u dijelu proizvoda (neki obrtnici) ili u količini plemenite kovine (najčešće srebro). Uz porez kao izvor državnih prihoda, država je uvelike koristila kuluk kao porez na osobu, odnosno to e također porez u naturi (radna snaga). Od gradskih zidina, hramova, utvrda, putova, kanala sve je to država gradila kulukom.

5.2. Sudstvo

Vrhovni sudac je vladar, a na nižim razinama u njegovo ime, državni činovnici. Državni sud je donekle oblik arbitraže, budući da najveći dio protupravnih čina ima svojstvo povrede privatne sfere, odnosno stranke su mogle riješiti spor i vansudski. Umjesto vladara ponekad sude carski sudci , kao njegovi ovlaštenici u predmetima koji su ga zanimali. *Hamurabi* predstavlja veliku novost u odnosu na prethodne vladare, ne samo jer se ne predstavlja kao bog, nego što nije dopustio da sudstvo ostane u rukama svećenstva, pa od *Hamurabija* prvi put u povijesti počinju sudovi sa svjetovnim sucima. U svakoj pokrajini postoji sudsko vijeće od 4-8- profesionalnih sudaca, dakle službenika, koji uz sudske vrše i upravne poslove i to naročito poslove uprave oko državne imovine. Svaki od tih sudova je imao „sudske vojnike“ (policija), sudske pisare i arhivare. Može se reći da je svećenstvo ipak zadržalo stanovitu ulogu u sudstvu. Pa tako, pred svećenicima se priseže, oni su posrednici u pozivanju na sud, a često su oni izborni suci (arbitraža), sudski bilježnici, vještaci, porota.

6. OBILJEŽJA BABILONSKOG PRAVA

U babilonskom pravu *Hamurabijev* zakon zaslužuje pažnju jer pokazuje prirodu države, vlasti, vladara, društva i prava, njihov međusobni odnos i udio u društvenim odnosima. Isto tako *Hamurabijev* zakon pokazuje da je državna vlast teritorijalna i svjetovna, da je njezina veza s vjerom i moralom ostala ideološka a da je potpuno odsutna na planu pravne sankcije. Tako da *Hamurabijeva* zakonska *stela* ostaje veliki međaš u hodu države i prava, dakako ponajviše za državno-pravni prostor Prednjeg istoka. „*Hamurabijev* zakonik je zajedničko dobro pravničkog svijeta čitave kugle zemaljske. Poznato je da kronologija poseban problem povijesne znanosti, pa se to pokazuje i kod datiranja *Hamurabijevog* zakonika; razlike u njegovu datiranju se kreću u rasponu od nekoliko stoljeća, čini mi se da je ipak najprihvatljivije ono datiranje koje *Hamurabijevu* vladavinu stavlja u razdoblje od 1792. do 1750. g.p.n.e., a čini se da je Zakonik promulgiran pod kraj njegove vladavine, najvjerojatnije u četrdesetj godini vladavine. *Hamurabijevo* djelo nazivamo zakonik jer on sadrži odredbe, ne u podjednakoj mjeri, iz svojih pravnih područja; dakako, ponajviše u njihovom određenju kao „kazne“, tj. regulira – pa i pomoću kaznenog ispravka – skoro sve područje prava. Taj karakter „kazne sankcije“ čitavom zakoniku uvelike daje karakter kaznenog zakonika. Sam *Hamurabi* svoj zakonik naziva - pravedni zakoni.“ (Kurtović, 1999:6-7)

6.1. Hamurabijev zakonik

Zakonik predstavlja *Hamurabija* i kao velikog osvajača i opravdava njegove pohode kako bi proširio pravdu na osvojene zemlje. U ostalim zapisima, njegovi dvorani su bili mišljenja da su njegove osvajačke akcije bile razlog širenju pravde i da zahvaljujući njima žive u miru. *Hamurabijeve* uspjehe su njegovi suvremenici smatrali izuzetnima i hvalospjevi kojima su ga častili njegovi dvorani su bili jedinstveni za vladare iz njegove dinastije. Slika kakva je o njemu stvorena do kraja njegove vladavine je navela kasnije generacije vladara Mezopotamije da ga promatraju na poseban način. Lista zakona u *Hamurabijevom* zakoniku završava izjavom da su to sve bile pravedne odluke koje je donio sam *Hamurabi*. One pokazuju da je bio pravedan vladar, a epilog pojašnjava što je to značilo - poslao ga je bog *Marduk* da brine je za svoje ljude kojima je donio mir i svjetlo porazom svojih neprijatelja. Rat je bio važan, no nije bio beskrajn. *Hamurabi* navodi kako je stao na kraj ratovima i da je donio mir. Ideja mira u zaštite koje donosi *Hamurabi* su glavna misao epiloga. Porazom velikih gradova-država Babilonije i njihovim ujedinjenjem, *Hamurabi* je postigao politički

uspjeh koji će utjecati na povijest Mezopotamije kroz iduća dva tisućljeća. Nakon osvajanja *Larse*, jug i sjever Babilonije su bili ujedinjeni, a to je ostavilo dugoročni utjecaj na političku strukturu tog područja. Unatoč osamostaljenju juga nakon *Hamurabijeve* smrti, više nije dolazilo do cjepljanja teritorija kao ranije. Cjeline su ostale ujedinjene kao velika područja s jednim centrom, a više nije bilo jačanja rivalnih gradova-država, niti borbe za premoć na manjim područjima kao ranije. To je bila najtrajnija posljedica *Hamurabijevih* osvajanja. Babilon je gotovo preko noći postao centar Mezopotamije, što će ostati do izgradnje *Seleukije* u 4. stoljeću prije nove ere. *Hamurabi* ostaje simbol svoga vremena, no njegova današnja reputacija velikog vladara i zakonodavca postoji zahvaljujući otkriću dokumenata iz njegovog razdoblja. Velika *stela* na kojoj su zapisani njegovi zakoni je otkrivena početkom 20. stoljeća u Suzi. Ovaj zakonik se jako dugo smatralo prvim ikad napisanim pravnim tekstom, no, u svakom slučaju, *Hamurabijev* zakonik se najduže održao u Mezopotamiji. Pisma *naena* u Mariju otkrivaju da je *Hamurabi* bio ne samo efikasan upravitelj koji se bavio i najsitnijim državnim poslovima, već i da je bio pravedan vladar koji se osobno brinuo za dobrobit svojih podanika. (<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10452/1/Damir%20Dra%C5%BEi%C4%87%20-%20%C5%A0irenje%20Hamurabijeve%20dr%C5%BEave..pdf> , 18.12.2019.)

„Hamurabijev Zakonik je ponajviše oblik kazuističkog kaznenog zakona. Dakle, zakonik se još ne može priznati kao kodeks u punom smislu te riječi već predstavlja zbirku pojedinih pravnih odluka (kauzalno pravo). On ipak, ima određenu sistematizaciju. Članci koji čine Zakonik mogu se podijeliti ovako:

1. Čl. 1. - 5. - kaznena djela osporavanja tuđih prava
2. Čl. 6.- 25. - kaznena djela protiv imovine
3. Čl. 26.- 87. - zemljišta i kuće
4. Čl. 88.-107. - kreditno i trgovačko poslovanje
5. Čl. 108.-111. - gostioničarke
6. Čl. 112.-126. - uhićenje zbog dugova
7. Čl. 127.-194. - brak, obitelj, vlasništvo
8. Čl. 195.-214. - uvrede i zakon odmazde
9. Čl. 215.-233. - liječnici i arhitekti
10. Čl. 234.-240. - pomorci i čamci
11. Čl. 241.-271. - poljoprivreda
12. Čl. 272.-277. - tarife za službenike i obrtnike
13. Čl. 278.-282. – robovi.“

(<https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A4081/datastream/PDF/view> , 21.11.2019.)

6.1.1. kazneno pravo – ubojstvo

„Ako slobodan čovjek (awilum) optuži slobodnoga čovjeka za ubojstvo pa mu to ne dokaže, tužitelj se ubija.“ (Margetić, 1998:17)- Presuda ima akuzatorni karakter (ako *awilum* optuži), tj. vodi se na inicijativu privatne osobe, u načelu oštećenog. Teret dokazivanja pada na tužitelja. Iz kazne za nepravednu optužbu može se zaključiti na opći princip babilonskoga prava da se tužitelj u slučaju nedokazane optužbe kažnjava onom kaznom na koju bi bio osuđen optuženi da je tužitelj uspio.

6.1.2. kazneno pravo – čaranje

„Ako čovjek optuži čovjeka za čaranje, pa mu to ne dokaže, onaj koji je za čaranje optužen, ći će do rijeke te će ga se u nju uroniti.

Ako ga rijeka uzme u sebe, njegov tužitelj uzima za sebe njegovu kuću.

Ako je rijeka pokazala da je čovjek nedužan pa je ostao živ, onoga koji je tužio zbog čaranja ubija se. Onaj koji je bio uronjen u rijeku, uzima za sebe tužiteljevu kuću.“ (Margetić, 1998:17) - U slučaju nedokazana čaranja, nad tuženim se provodi dokazani postupak primjenom dokaza božjeg suda, i to bacanjem u vodu. Ako je na taj način optuženom dokazana krivnja, tužitelj dobiva i imovinsku naknadu jer može uzeti kuću optuženoga. Te razlike potječu najvjerojatnije iz uvjerenja da su osobe osumnjičene za čaranje potencijalno vrlo opasne zbog njihova podmukla rada.

6.1.3. kazneno pravo – krađa

Članak 6. *„Ako čovjek ukrade imovinu hrama ili dvora, ubija ga se: također se ubija i onoga koji je iz njegovih ruku uzeo ukradenu stvar.“*

Članak 7. *„Ako je čovjek kupio ili uzeo u ostavu srebro, zlato, roba, robinju, govedo, ovcu, magarca ili bilo što drugo iz ruku sina ili roba slobodna čovjeka bez svjedoka i ugovora, smatra ga se kradljivcem, te ga se ubija.“*

Članak 8. *„Ako je čovjek ukrao govedo, ovcu, magarca, prase ili barku, ako je to vlasništvo hrama ili vlasništvo dvora, plaća trideseterostruko; ako je vlasništvo muškena, vraća deseterostruko.*

Ako kradljivac nema ništa dati, ubija ge se.“ (Margetić, 1998:18) - Članci 6. i 8. govore o krađi. Kao da je čl. 6. mnogo stroži od članka 8., jer je smrtna kazna predviđena i za kradljivca i za onoga koji je stvar dobio od kradljivca. U čl. 7. riječ je o primanju neke stvari od osobe predviđene *awiluma* (sina u vlasti ili roba) i da je to izvršeno bez svjedoka i

ugovora. Zakonodavac predmnijeva nepoštenu namjeru, pa takve pravne poslove izjednačava s krađom.

6.1.4. Kazneno pravo – razbojstvo

Članak 22. „*Ako čovjek izvrši razbojstvo i bude uhvaćen, ubija ga se.*“

Članak 23. „*Ako razbojnik nije uhvaćen, opljačkani čovjek će se iskazati pred bogom što je izgubio, pa će mu naselje i načelnik u čijem je okolišu i području razbojstvo izvršeno, nadomjestiti što je izgubio.*“ (Margetić, 1998:19) - U čl. 23. predviđa se slučaj „kolektivne odgovornosti“, inače nepoznate *Haurabijevu* zakonu. Ona se opravdava predmnijevom da su u pljačku umiješani i ostali stanovnici područja. To predmnijevanje je zapravo fikcija koju zakonodavac prihvaća iz praktičnih i razumljivih razloga.

6.1.5. Kazneno pravo – tjelesne povrede

Članak 196. „*Ako je čovjek (awilum) izbio oko drugog čovjeka (awiluma), izbit će se njegovo oko.*“

Članak 198. „*Ako je izbio Muškenovo oko ili je slomio muškenovu kost, plaćat će jednu minu srebra.*“

Članak 206. „*Ako je čovjek (awilum) u tučnjavi udario čovjeka (awiluma), i zadao mu ranu, taj čovjek će priseći: „svjesno sam ga udario“ i plaćat će liječnika.*“

Članak 207. „*Ako je zbog njegovih udaraca umro, priseći će.*“
„*Ako je sin awiluma ubijen, platit će pola mine srebra.*“

„*Ako je muškenov sin (ubijen), plaća trećinu mine srebra.*“ (Margetić, 1998:19) - Među slobodnim ljudima (*awilumima*) vlada u pogledu tjelesne povrede načelo: oko za oko; naprotiv, *mušken* nema tog prava, nego se mora zadovoljiti novčanom naknadom (članci 196. i 198.) značajna je razlika položaja oca obitelji, bio on *awilum* ili *mušken*, od položaja djeteta u vlasti (članci 207. i 208.). Subjektivan element je važan.

6.1.6. Osobna ovrha – zalaganje člana obitelji

Članak 115. „*Ako čovjek od čovjeka potraži žito ili srebro i uzme ga kao osobnog izvršenika pa izvršenik umre u kući pljenitelja naravnom smrću, za taj slučaj nema sudskog postupka.*“

Članak 116. „*Ako je izvršenik umro u kući pljenitelja zbog udarca ili lošeg postupanja, izvršenikov gospodar će to dokazati vjerovniku, pa –ako je (izvršenik) bio sin awiluma, ubit će se njegova sina*

-ako je pak bio rob awiluma, platit će (vjerovniku) trećinu mine srebra i izgubiti sve što je dao.“

Članak 117. *„Ako je čovjeka dug natjerao u nevolju tako da je prodao ili založio svoju ženu, svoga sina ili svoju kćer, oni će tri godine raditi u kući svoga kupca ili založnog vjerovnika; u četvrtoj godini bit će slobodni. „(Margetić, 1998:20) - Osobna je ovrha zbog nevraćenog duga u Babilonu, kao i u drugim antičkim državama, dopuštena. Ako je izvršenik umro bez krivnje izvršitelja, taj ne odgovara (čl. 115.). Ako je u „dugovinsko ropstvo“ dana osoba u vlasti pa umre zbog skrivljenog ponašanja izvršitelja, njega se kažnjava na osebujan način, naime ubija se njegova sina ili ako je riječ o robu, vjerovnik-izvršitelj plaća trećinu mine srebra (čl. 116.). To je čudna kombinacija privatne osвете pod nadzorom države i naknade.*

7. GRANE PRAVA

Odredbe *Hamurabijeva* zakonika slijede sustavno i odnose se na različite pravne grane: građansko, bračno i obiteljsko, nasljedno, postupovno, a najviše na kazneno pravo. Najveći dio *Hamurabijevog* zakonika (čl. 6. – 126.) se odnosi na stvarno pravo, odnosno zaštitu stvarnih prava. Osim kolektivnog klasnog vlasništva (države – vladara, hramova i seoskih zajednica) nad osnovnim sredstvima za proizvodnju, već poznaje privatno vlasništvo nad nekretninama (kućama i zemljištima) i robovima, lišeno ograničenja koja su postojala u ranijoj sumersko-akadskoj epohi. Javlja se i založno pravo nad nekretninama, a gradske i seoske služnosti također su poznate.

(<https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A4081/datastream/PDF/view> , 21.11.2019.)

7.1. Obvezno pravo

Za mnoge ugovore, u praksi, postojale su stalne forme, formulari, kojih su se stranke pridržavale jer su u najboljoj i sažetoj formi izražavali bit pravnog posla. To je i razlog da je najveći dio ugovora pisan te da sadrži bitne odrednice sadržaja, imena prisutnih svjedoka, potpise (pečate) stranaka, da su ugovori zatvoreni u glinenu ovojnici na kojoj je sažeto ispisan sadržaj ugovora, da su se ugovori pohranjivali u hramovima, odnosno državnim arhivima. Za neizvršenje ugovora kao i drugih obveza bile su različite odgovornosti, određene zakonom ili ugovorom. Te je uglavnom postojala imovinska odgovornost za naknadu štete u višestrukom iznosu., a ako odgovorni nema imovine da štetu nadoknadi onda on pada u dugovinsko ropstvo da bi svojim radom isplatio štetu. *Hamurabijev* zakon to ropstvo ograničava na tri godine, dok je prije i poslije tog zakona bila praksa ropstvo dužnika ili članova njegove obitelji do isplate vrijednosti duga. Tako od obvezno-pravnih ugovora nalazimo: kupoprodaju, najam, osobni najam (ugovor o radu), zajam, zakup, ugovornu pogodbu, ostavu, nalog, ugovor o društvu (ortakluk), posebne trgovačko-bankarske ugovore.

7.1.1. Kupoprodaja

Kupoprodaja je obavljana uvijek uz predaju stvari i isplatu kupoprodajne cijene, što je smatrano bitnim za prijenos vlasništva. No, postojala je i prodaja na poček, ali u tom slučaju je postojao dogovor među strankama kao da je kupac cijenu isplatio a zatim odmah prodavalac istu svotu (vrijednost) kupcu pozajmio, dakle, radilo se o istovremenom zaključenju kupoprodajnog ugovora i ugovor o zajmu. Predmet kupoprodaje su bile nekretnine i pokretnine, a među ovima i ljudi, bilo robovi, bilo slobodni. Postoje trgovci

(*damgari*) koji se profesionalno bave prometom nekih dobara (nekretnine, robovi, žito, vuna, tkanine, kovine, itd.), a među njima su i državni službenici (kao državni agenti), svećenici (najčešće kao agenti hrama).

7.1.2. Zakup

Predmet zakupa je najčešće zemlja, ali i stan. Zakupni rok je kratak (jedna godina) ili dug (pet godina). Kao zakupnina obično se daje, kad je predmet zakupa zemlja, dio plodina; količina priroda je nekad odrađena unaprijed, ili se određuje prema ljetini na zemlji koja je predmet zakupa, ili prema ljetini na susjednim zemljištima. Zakupnina iznosi $\frac{1}{2}$ ili $\frac{1}{3}$ priroda, a kod zakupa vrtova $\frac{2}{3}$ (što nije jako mnogo ima li se u vidu visok prinos); to je razlog da se kao zakupci pojavljuju i bogati ljudi.

7.1.3. Najam

Predmet najma su: vol, magarac, kola, brod, rob, slobodan čovjek. U biti, najam slobodnog čovjeka „osobni najam“ je ugovor o radu. Ugovor o najmu određuje cijenu najmu (najamninu), a *Hamurabijev* zakon ima dosta odredaba o odgovornosti za oštećenje ili uništenje stvari ili osobe koja je predmet najma; ta odgovornost je najčešće vezana uz razloge koji najmoprimca čine krivim za štetu. Podvrsta ovog ugovora je ugovor o osobnom najmu, odnosno radu.

7.1.3.1. Osobni najam

Ugovor o osobnom najmu je zaključivan slično ugovoru o najmu robova. Postoje vrlo različite vrste radnika koji zaključuju ove ugovore: kamenoresci, ciglari, zidari, kožari, krojači, brodograditelji, tkači, poljoprivredni radnici, pastiri, itd. Za neke od njih *Hamurabijev* zakon određuje najamninu, ali iz sačuvanih isprava saznajemo da je najamnina bila za $\frac{1}{3}$ manja. Vjerojatno zakonom određena najamnina je bila samo sudu mjera za slučaj spora i nesporazuma među strankama. U ove ugovore spadaju i naknade liječniku, veterinaru, građevinaru, brodograditeljima, itd. za njihove usluge. Zanimljivo je da veličina naknade za poslove tih osoba zavisi od toga da li je usluga učinjena *avilu*-mu, *mušken*-u, ili robu. Za istu uslugu imućniji plaćaju više. Ta je logika skoro dosljedno provedena svugdje u *Hamurabijevom* zakonu. Najamnina za izvršeno djelo plaća se u žitu ili drugim proizvodima i „novcu“.

7.1.4. Zajam

Zajam je jedan od najčešćih ugovora. Bio je način pretvaranja slobodnih ljudi u robove, on je bio oblik klasnog raslojavanja. Pa tako *Hamurabijev* zakon ograničava dužničko ropstvo na tri godine, a time utječe na veličinu zajma. *Hamurabijev* zakon štiti dužnika od samovolje vjerovnika: ako vjerovnik sam plijeni dužnikove stvari radi naplate duga „bit će lišen svega“; ako dužnik umre od vjerovnikovog zlostavljanja, a bio je sin zajmoprimca „bit će ubijen sin vjerovnika“; a ako je tako umro dužnikov rob vjerovnik će platiti 1/3 mine srebra (što je više od vrijednosti roba) i gubi zajam.

7.1.5. Ostava

Ostava je ugovor o čuvanju tuđe stvari. Morao je biti zaključen pismeno i uz svjedoke. Za ostavu se plaća, a ako čuvar utaji čuvano, vratit će dvostruko, odnosno ukoliko neko potražuje nešto što je tobože dao na čuvanje, dat će optuženom dvostruku vrijednost onoga za što lažno tvrdi da je dao na čuvanje. Čuvar odgovara za umanjenu vrijednost i krađu čuvane stvari makar pri tome bile ukradene i njegove stvari, ali time stječe pravo da od lopova traži naknadu i za tu stvar.

7.1.6. Nalog

Nalog je ugovor o izvršenju neke činidbe za nalogodavca, također je korišten i poznat, mada *Hamurabijev* zakon sadrži odredbe o samo posebnom takvom ugovoru između trgovca (novčara, *damgara*) i njihova izvršitelja (*šamalu*). Ugovor između *damgara* i *šamalu* je u tom pogledu poprimao oblik ugovora o zajmu, a sama naložena činidba se sastojala bilo u prodaji povjerene robe (žito, ulje, vuna ili bilo koja roba), ili u izvršenju kakva trgovačkog posla (najčešće kupnja) sa primljenim novcem. Ovaj ugovor ima elementa ugovora o društvu (ortakluk), jer *šamalu* naplaćuje svoje troškove, tj. *damgar* snosi troškove opreme *šamalu* za put i njegove putne troškove, a potom čistu dobit dijele. Time ugovorom Zakon nastoji osigurati poslovno poštenje: ako *damgar* tvrdi a je dao više ili utaji primljeni dio dobiti, svaki iznos koji tako želi steći platit će *šamalu* šestorostruko, dok se isti postupak *šamalu* kažnjava trostrukom naknadom *damgaru*. Od bogatijih se, izgleda, traži više poštenja, odnosno nepoštenje plaćaju većom imovinom: odmazda mora biti razmjerna mogućnostima da bi pogađala jednakom oštrinom.

7.1.7. Ugovor o društvu (ortaštvo)

Cilj tog ugovora je mogao biti: zajedničko davanje ili uzimanje zajma, zajedničko vođenje nekog posla. Gubitak i dobitak dijele na jednake dijelove što znači da su u ulozi udruženih jednake vrijednosti, iako su to mogli biti ulozi različite vrste: jedan je mogao uložiti novac, drugi svoj rad, treći svoju imovinu. pored navedenih ugovornih obveza, u babilonskom pravu su postojale obveze koje nastaju iz odgovornosti za štetu, koja je mogla biti počinjena i radnjama koje mi smatramo deliktom. Kako se deliktne radnje najčešće kažnjavaju odnosno oštećuju imovinskim naknadama, to uglavnom ne postoji strogo razgraničenje između ugovorne i neugovorne obveze pa i one iz delikta (kriminalne radnje).

7.2. Stvarno pravo

Stvarno pravo zauzima najveći dio *Hamurabijevog* zakona (čl. 6-126) mada je veći dio ipak ostao područje običajnog prava. U njegovom zakonu nalazimo najvažnije odredbe o vlasništvu pa i to ponajviše u vezi s povredom tog prava, dakle kroz izlaganje kaznenopravnih odredaba. Pa tako postoji zajedničko i privatno vlasništvo. Pod zajedničkim vlasništvom kao subjekti javljaju se država-vladar, hramovi, gradovi, sela. A kao objekt tog vlasništva su najviše zemlja i druge nekretnine, ali i pokretnine: stoka, robovi, poljoprivredno oruđe, kao i sve druge pokretnine. U zajedničkom vlasništvu, zemlja je obrađivana i davanjem u individualni zakup. U *Hamurabijevom* zakonu, privatno vlasništvo nije samo proširilo svoj objekt, s obzirom na zemlju, nego ono trpi manje ograničenja u interesu države s obzirom na ono kako je bilo prije i poslije babilonske države. Privatni vlasnici zemlje plaćaju porez u plodinama, a promet nekretnina se obavlja pismenim ugovorom, kao što se prijenos svakog vlasništva najčešće obavlja na taj način. Vrlo strogo je zaštićeno državno i hramovno vlasništvo (čl. 6). Krađa se u nekim slučajevima nadoknađuje trideseterostrukom vrijednosti ukrađene stvari (čl. 8), odnosno ako lopov nije u stanju to nadoknaditi, bit će osuđen na smrt.

7.3. Obiteljsko i bračno pravo

Obiteljski odnosi imaju patrijarhalno obilježje. Roditeljska vlast pripada samo ocu, a na majku prelazi samo smrću oca. Otac je mogao djecu prodati u ropstvo ili ih dati u dugovinsko ropstvo, ili, pak, da ih drugi usvoje, kao i žensku djecu dati u svećenice. Roditelj se može odreći svog djeteta samo ako to dopusti sud.

Sam brak se zaključuje ugovorom, inače je ništav, a bitan cilj tog ugovora je da se utvrde međusobne obveze. Prilikom zaključenja ugovora o braku, koji budućim supruzima

daje pravo na tjelesne odnose koji često dosta dugo prethodi samom prelasku mlade u mladoženjinu kuću (ove ugovore su često zaključavali roditelji za svoju djecu), mladoženja je često davao ženidbeni dar *tirhatu*. *Tirhatu* nije bitan uvjet tog ugovora i čini se da je ponajviše imao svojstvo kapare tj. jamstva za konačno zaključenje braka. Društvena svrha braka je rađanje zakonitog potomstva. U načelu je brak monogamni, ali ako u braku nema potomstva, a smatralo se da su razlozi za to uvijek na ženinoj strani, onda je dopušten ili drugi brak ili robinja-konkubina koja bi dala potomstvo. Ako je supruga nerotkinja bila „besprijeekorna supruga“, onda je odluka o drugom braku u njezinim rukama: ako ne želi biti druga supruga ona može brak razvesti, može pribaviti robinju konkubinu, ili može mužu prepustiti odluku da pribavi robinju ili da zaključi drugi brak. Ako supruga nerotkinja nije bila uzorna žena, ona nema te prednosti i muž je može zadržati kao robinju. Dakako i muž može raskinuti brak sa suprugom nerotkinjom, ali ako je bila „besprijeekorna supruga“ mora je imovinski obešteti. Obeštećenje zavisi o muževom imovinskom stanju: *avilu* daje tri puta veće obeštećenje nego *muškenu*. Prva uzorna supruga uvijek zadržava prvenstvo, a robinja-konkubini koja izrodi djecu i koja se „nadmeće sa svojom gospodaricom“, supruga će staviti oznaku i ubrojiti je među ostale robinje. Robinja koja je izrodila djecu, ne može biti prodana. Inače, izgledalo bi da suprug može tjelesno uživati svoje neudane robinje, kao što ih može ponuditi i drugima: djecu robinje on može priznati običnom izjavom „vi ste moja djeca“ i time ih donekle izjednačava sa svojom bračnom djecom. Ako otac-robotovlasnik to nije učinio do smrti, njegova djeca s robinjom u trenutku smrti oca-gospodara, zajedno sa svojom majkom postaju slobodni, tj. njihova slobodna polubraća ili drugi nasljednici ne mogu ih imati kao robove, ali nisu nasljednici svoga oca. Sam brak se zaključuje ugovorom, inače je ništav, a bitan cilj tog ugovora je da se utvrde međusobne obveze.

7.4. Nasljedno pravo

Sinovi su nužni zakonski nasljednici. Ženska djeca svoj nasljedni dio dobivaju pri udaji kao miraz, dakle neudana ženska djeca kao i neoženjeni sinovi dobivaju miraz, odnosno *tirhatu*, prije raspodjele nasljedne mase. Supruga svoj nasljedni dio dobiva za života muža u obliku muževa dara *nudunu*, a ako ga nije dobila onda sa sinovima dobiva jednak dio. Tako nasljednici: sinovi od supruge, priznati sinovi od robinje, usvojenik, neudane kćeri ili kćeri udane bez miraza, dijele na jednake dijelove. ako ostavitelj ima djecu od slobodne žene i priznatu djecu od robinje, onda djeca od robinje sudjeluju u nasljeđu samo pokretnina i to na jednake dijelove sa ostalom djecom. Ženu koja ima sinove iz više brakova, svi njeni sinovi nasljeđuju na jednake dijelove, ukoliko to nije bila imovina koju je dobila ili naslijedila od

muža, ako je u tom slučaju tu imovinu nasljeđuju samo sinovi od tog muža. Imovina roba kad umre pripada njegovom gospodaru, osim ako je bio oženjen slobodnom ženom; u ovom slučaju, od imovine koju je rob stekao za trajanje braka sa slobodnom ženom, gospodar stječe pola, a drugu polovicu udovica za svoju djecu.

7.5. Kazneno pravo

Izrečenom kaznom treba postići popravljavanje kažnjelog, ali taj popravak se postiže logikom: ako u času izvršenja delikta, počinitelj nije imao suosjećanja za patnje koje nanosi, onda neka kazna-odmazda bude tjelesno-iskustveno sredstvo da se u svijesti počinitelja stvore predodžbe o patnji koju je nanio. To je razlog da se odmazda vrši kroz načelo *talionis* (*lex talionis*): „zub za zub“, „oko za oko“. Cilj odmazde nije samo tjelesna nego i duševna patnja: graditelj koji je lošom gradnjom prouzročio smrt vlasnikovog sina, bit će kažnjen tako što će biti ubijen graditeljev sin. Naime, najčešći način kažnjavanja je imovinska kazna, ali to nije uvijek čisto načelo kompenzicije, jer novčana kazna svojom veličinom ima uveliko svojstvo odmazde. Velike novčane kazne su često imovinski, a i društveno, počinitelja posve uništavale i zbog ne plaćanja bile put pretvaranja počinitelja i članova njegove obitelji u robove. Za neke delikte su propisani i sami načini izvršenja smrtne kazne: bacanje u vodu, spaljivanje, vješanje. Otkinuti ruke ili noge, jezik, uho, dojke iskopati oči, izbiti zube sve su to česte kazne i ne uvijek po *talionu*. Isto tako postoji i kazna šibanja, pretvaranja u roba ili žigosanje, šišanje kose kao znak sramote i ropskog stanja.

7.6. Sudski postupak

Sudski postupak pokreće oštećeni, dakle, država samo onda kad je povrijeđen neposredni interes kralja, palače. Postupak je usmen, kontradiktoran, javan. Svoje tvrdnje stranke dokazuju pomoću isprava, svjedoka, prisege i *ordalija*. *Ordalije* su korištene kao dokaz, samo za određene činjenice i kad se pretpostavlja da nema drugih dokaza, pa tako voda kao čisti element će bogovima biti sredstvo da ukažu gdje je istina. Vodu, odnosno, *ordalije* vodom, kao oblik dokazivanja, treba razlikovati od kazne, osude bacanja u vodu; *ordalije* vodom daju mogućnost spasa „zaronit će u vodu, ako ga rijeka proguta“ – kriv je; „ako ga rijeka sačuva živog i tako proglasi nevinim“-slobodan je. Svjedoci kao dokaz su oni svjedoci koji su prisustvovali, vidjeli i čuli, odnosno to su neposredni svjedoci. Zbog takvog svjedočenja u Babilonu su svjedoci prisutni u svim ugovorima. Iako je pismenost raširena, ali zbog šablonske prirode pisma i potpisa kao udarenog pečata, to i pismeni ugovori u pravilu navode, imena svjedoka, tako da u slučaju osporavanja isprave svjedoci su dokazali ispravu.

8. ZAKLJUČAK

U Babilonu, pripadnost je određena prema društvenom sloju, te zavisi od zanimanja, imovnog stanja i osobne slobode. Postojala je osnovna podjela na slobodne i neslobodne. Slobodni ljudi često su radili na istim poslovima kao i robovi, dok su slobodni bili podijeljeni na dvije skupine *avilu* (gospodin) i *muškenu* (siromah). *Ilku* vojnici, dobivali su zemlju koju su morali obrađivati, a u ratnom stanju, mogli su je dati u zakup, nisu plaćali porez i jedina obveza im je bila vojna služba, spadaju u razred *avila*. *Hamurabi* ograničava dužničko ropstvo na tri godine. Vlasnici robova su država, gradske i seoske zajednice te pojedinci. Za vrijeme *Hamurabija*, ukida se sudačka uloga svećenstva. Vladar (*lugal*) je nosilac sve vlasti. Sudstvo u Babilon je bilo državno, svjetovno, te vladar je vrhovni sudac, a niži suci su državni činovnici. Svećenstvo zadržava stanovitu ulogu tako što ih *Hamurabij* nije potpuno izbacio, oni su sudski bilježnici, vještaci, porota. Postoji privatno i kolektivno vlasništvo, privatni vlasnici plaćaju porez u plodinama. Veliki razvitak trgovine razvija i obvezno pravo. U nasljednom pravu, spominju se sinovi kao zakonski nasljednici, dok ženska djeca nasljedni dio dobivaju kao miraz. Kao kazneno pravo u Babilonu se nije poznavalo načelo krivnje, subjektivni element nije bio bitan, dok stupanj svijesti pa i krivnja ipak su bili prisutni u određivanju težine djela. Brak je bio u načelu monogaman, ali zbog djece može biti i drugi brak sa robinjom (konkubinom), te ona tada ne može biti prodana. Ako je supruga (nerotkinja) bila bespriječna žena imala je pravo odlučivati o drugom braku, a kod razvoda muž ju je morao imovinski obešteti. Sudski postupak je bio usmen, kontradiktoran i vjerojatno javan. Stranke dokazuju pomoću isprava, svjedoka, prisege i *ordalija*. Svjedoci su bili oni koji su prisustvovali događaju, te dokazivali činjenicu koja je bila predmet spora. Sama sudska presuda je bila u obliku novog ugovora.

9. LITERATURA

KNJIGE:

1. Borovac I., Biličić D., (2002.) *Faktopedija – Ilustrirana enciklopedija*; Zagreb: Mozaik knjiga
2. Kurtović, Š. (2005.) *Opća povijest prava i države*; Zagreb: Sveučilišna tiskara d.o.o.
3. Prof. dr. Kurtović, Š. (1999.) *Hrestomatija opće povijesti prava i države*; Zagreb; Autor i pravni fakultet u Zagrebu
4. Margetić, L. (1998.) *Opća povijest prava i države*; Pravni fakultet Sveučilišta u Rijeci
5. Prugovečnik, R. (2006.) *Drvo znanja – enciklopedijski časopis za mlade*; Zagreb: SysPrint d.o.o.

INTERNET:

1. Dražić, D.: *Širenje Hamurabijeve vlasti*;
<http://darhiv.ffzg.unizg.hr/id/eprint/10452/1/Damir%20Dra%C5%BEi%C4%87%20-%20%C5%A0irenje%20Hamurabijeve%20dr%C5%BEave..pdf> , 18.12.2019.)
2. Leksikografski zavod Miroslav Krleža: *Babilon*;
<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=5027> , (10.11.2019.)
3. Tkalac L.: *Hamurabi – vladar, vojskovođa i zakonodavac Babilonskog carstva*;
<https://repositorij.ffos.hr/islandora/object/ffos%3A4081/datastream/PDF/view> ,
(21.11.2019.)

IZJAVA O AUTORSTVU RADA

Ja, **Valentina Mitrović**, pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivi autor završnog/diplomskog rada pod naslovom **Razvoj Babilonske države i prava** te da u navedenom radu nisu na nedozvoljen način korišteni dijelovi tuđih radova.

U Požegi, 07. veljače 2020.

Valentina Mitrović
